

2015. - № 12. - Ст. 77.- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-19/>. - Назва з екрана.

3. Preliminary Examinations: Ongoing: Ukraine [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.icc-cpi.int/en/menus/icc/structure%20of%20the%20court/office%20of%20the%20prosecutor/comm%20and%20ref/pe-ongoing/ukraine/Pages/ukraine.aspx>. - Title from screen.

Лацук Єфрем Вікторович -
начальник відділу взаємодії з
державними органами управління
забезпечення діяльності керівництва
Верховного Суду України, кандидат
юридичних наук, доцент

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Протягом ХХ ст. світ зазнав кардинальних змін, головний результат яких полягає в глобалізації численних процесів і явищ. На жаль, ці перетворення відбулися не завдяки «добрій волі» держав, а внаслідок глобальних соціальних катаклізмів (зокрема світових воєн, збройних конфліктів, міжнародного тероризму), що завдали значної шкоди людству загалом. Зазначене змусило низку держав об'єднатися для запобігання цим явищам, що стимулювало розвиток міжнародного права та зближення національних правових систем.

Якщо раніше міжнародне право слугувало врегулюванню міждержавних відносин, то нині воно охоплює також деякі принципи національних правових систем - стає інтернаціональним (транскордонним) правом. Наслідком цієї тенденції є утворення в межах міжнародного (публічного) права окремих галузей. Одна з них - міжнародне кримінальне право, що виникло, передусім, для притягнення винуватих до кримінальної відповідальності за протиправні діяння проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зазначена галузь міжнародного права виокремлюється в самостійну доктрину, що враховує принципи не лише міжнародного, а й кримінального права різних правових систем.

На сучасному етапі міжнародне кримінальне право - це самостійна галузь права, що регулює співробітництво держав у протидії міжнародним злочинам.* Воно суттєво відрізняється з класичним міжнародним правом (зокрема, суб'єктом злочину в міжнародному кримінальному праві може бути фізична особа, а не держава).

Аналізована галузь права має комплексний характер (тобто її норми одночасно є складовими інших галузей права), що зумовлює, зокрема, неоднозначне визначення вченими змісту поняття міжнародного кримінального права та предмета його правового регулювання.

У доктрині міжнародного кримінального права є відносно самостійні напрями (підгалузі).

Неоднозначне визначення в юридичній літературі змісту міжнародного кримінального права та предмета його правового регулювання частково можна пояснити тим, що джерельна база міжнародного кримінального права доволі розрізнена - це норми не лише численних міжнародних договорів (конвенцій), а й кримінального права національних правових систем. Саме тому окремі теоретики поділяють галузь міжнародного кримінального права на дві підгалузі - «міжнародну» і «транснаціональну». Утім, на нашу думку, зазначене має вказувати на необхідність уніфікації джерел (норм) міжнародного кримінального права та розроблення єдиних принципів для різних правових систем, а не їх подальший поділ на окремі системи.

Значний обсяг науково-дослідної роботи в аналізованій галузі права на основі загальносвітових і регіональних даних виконують власні інститути ООН або асоційовані з нею: ЦНЄСМ (Міжнародний дослідницький інститут ООН щодо злочинності та юстиції), НЕЦНЄ (Європейський інститут щодо запобігання злочинності та контролю над нею, асоційований з ООН), інші регіональні інститути (UNAFRI, UNAFEI, ILANUD). Вагомий внесок у справу протидії злочинності роблять також неурядові організації, що мають консультативний статус при

* У міжнародно-правових актах і юридичній літературі використовують різні назви злочинів за міжнародним кримінальним правом. У цій статті зазначені діяння умовно названо міжнародними злочинами.

ООН. До них, зокрема, належать Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародне кримінологічне товариство, Міжнародне товариство соціального захисту та Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд.

Безпосереднє співробітництво держав у сфері протидії злочинності забезпечує один із головних органів ООН - Економічна і соціальна рада, у структурі якої 1950 р. було засновано Комітет експертів щодо запобігання злочинності та боротьби з нею. Після певних перетворень цього підрозділу окреслене коло питань вирішують Центр із міжнародного запобігання злочинності, Управління з контролю над наркотиками і профілактики злочинності, а також статистичний відділ Департаменту з економічних і соціальних питань ООН.

Однак загалом стан теоретичного розроблення комплексу міжнародно-правових аспектів цієї проблематики не можна визнати задовільним. Також можна констатувати невідповідність рівня конвенційного забезпечення завдань міжнародного правосуддя вимогам світової спільноти, що призводить до зниження ефективності протидії міжнародним злочинам. Зазначене спричинено також тим, що навіть найдієвіші міжнародні організації у своїй діяльності мають дотримуватися комплексу формальних процедур, тому доволі часто взаємодія між ними стає неузгодженою. Водночас немає належної теоретичної та нормативної бази, що має регламентувати їх діяльність.

Утворення Міжнародного кримінального суду стало визначальною віхою у формуванні глобального протистояння злочинності. Ідея створення єдиного постійного міждержавного органу - Міжнародного кримінального суду виникла ще на початку ХХ ст., однак процес її втілення в життя постійно гальмувався з різних причин. Перший проект Статуту Міжнародного кримінального суду з'явився на початку 1950-х рр., однак під впливом певних політичних причин роботу над ним було зупинено. Тоді його сприймали як природне продовження Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Пропозицію щодо утворення цієї інституції не підтримали, оскільки наймогутніші держави були стурбовані холодною війною, що тоді розгорталася, і не могли домовитися стосовно відповідних повноважень цього міжнародного органу. Зрештою

1993 р. розпочалася діяльність Комісії з міжнародного права ООН щодо заснування постійного Міжнародного кримінального суду, яка завершилася 1998 р. прийняттям на Дипломатичній конференції в Римі більшістю голосів («за» - 120, «проти» - 7, «утрималися» - 21) Статуту Міжнародного кримінального суду. З 1 липня 2002 р. Римський статут набув чинності.

Початок роботи зазначеного Суду актуалізував проблематику міжнародного кримінального права. Слід визнати, що вітчизняна кримінально-правова доктрина має прогалини в контексті практичного застосування. Саме тому ми наголошуємо на необхідності наукового осмислення та концептуального розроблення нового напрямку правової науки - *міжнародної кримінально-правової політики* *

Зміст міжнародної (глобальної) кримінально-правової політики передбачає, що вона є рушійною силою процесів нормотворення як на міжнародному рівні, так і на рівні національних правових систем. Зокрема, міжнародна кримінально-правова політика суттєво впливає на процеси криміналізації та декриміналізації в окремих державах. Саме глобальна кримінально-правова політика сприяє розвитку міжнародного кримінального права і водночас сама формується завдяки останньому.

Відмінність між національною і міжнародною кримінально-правовою політиками полягає, насамперед, у тому, що суб'єктом національної кримінально-правової політики є лише окрема держава (тобто це відповідний напрям внутрішньої політики держави), тоді як міжнародна кримінально-правова політика - це спільна політика декількох (багатьох) держав (причому кожна з них самостійно реалізує свою зовнішню політику). Суб'єктами міжнародної кримінально-правової політики можуть бути також міжнародні організації (зокрема, ООН, Міжнародний кримінальний суд). По-друге, національна кримінально-правова політика безпосередньо втілюється в нормах національного кримінального законодавства, а міжнародна кримінально-правова політика - у нормах міжнародного кримінального права. По-третє, національна

* Зазначене поняття як науковий напрям ми запропонували ще 2008 р. [1].

кримінально-правова політика спрямована проти злочинів, передбачених національним кримінальним законодавством, а міжнародна кримінально-правова політика - як проти міжнародних злочинів, так і злочинів, що передбачені кримінальним законодавством різних держав.

Міжнародна кримінально-правова політика має лише її притаманні ознаки, структуру та принципи, власну історію, мету, завдання і механізм реалізації. Ця політика виникла в суспільстві як інструмент його усвідомленого саморегулювання. Рушійною силою цієї політики є національні й транснаціональні регіональні інтереси та загальнолюдські соціальні цінності, а джерелом - загальновизнані правові ідеї (принципи), а також окремі положення кримінально-правових систем і доктрин цивілізованих держав.

Отже, міжнародне кримінальне право є основою формування міжнародної кримінально -правової політики. Її теоретичне підґрунтя становлять нормативні та доктринальні положення міжнародного й національного кримінального права держав - учасниць міжнародних відносин у сфері протидії злочинності.

На шляху реалізації міжнародної кримінально-правової політики постають численні проблеми, передусім - щодо наукового забезпечення протидії злочинності. Необхідно розробити єдині принципи і теоретичні засади аналізованої політики. Загалом неабиякого значення набуває розроблення концепції міжнародної кримінально-правової політики як доктринального напрямку, що має, на нашу думку, охоплювати комплекс цих наукових проблем.

1. Мета і завдання міжнародної кримінально-правової політики

Головною метою міжнародної кримінально-правової політики є запобігання міжнародній злочинності та мінімізація (максимальне зниження) її рівня. Завдання міжнародної кримінально-правової політики безпосередньо впливають з її головної мети. Ці завдання можна умовно розділити на стратегічні і тактичні.

1. Стратегічні завдання міжнародної кримінально-правової політики висвітлено, зокрема, у Декларації тисячоліття

ООН (підсумковому документі Саміту тисячоліття, що затверджений резолюцією 55/2 від 8 вересня 2000 р. Генеральної Асамблеї ООН). У Декларації визначено ті завдання, які постали перед міжнародним співтовариством у XXI ст.: усунення загроз, що створює зброя масового знищення; зміцнення поваги до принципу верховенства права як на міжнародному, так і національному рівнях, та забезпечення виконання державами - членами ООН рішень Міжнародного суду; підвищення ефективності діяльності ООН з підтримки миру та безпеки шляхом надання в її розпорядження ресурсів й інструментів, необхідних для запобігання конфліктам, забезпечення мирного розв'язання суперечок, проведення операцій щодо підтримання миру тощо.

2. Аналіз відповідних міжнародно-правових актів і наукової літератури дає підстави стверджувати, що до *тактичних завдань* міжнародної кримінально-правової політики належать такі: прийняття Міжнародного кримінального кодексу, приєднання якомога більшої кількості держав до антикримінальних конвенцій, а також до Римського статуту, подальша їх ратифікація; розвиток міжнародного кримінального права (розроблення його основних теоретичних засад і принципів); забезпечення і сприяння імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство, а також криміналізація на національному рівні діянь, передбачених відповідними міжнародними договорами, до яких приєдналася і ратифікувала держава; розроблення спільного бачення мети міжнародної кримінально-правової політики; формування сучасного праворозуміння світової спільноти щодо призначення міжнародної кримінально-правової політики; розроблення термінологічного апарату (тезаурусу) категорій міжнародного кримінального права; уніфікування і класифікація правопорушень у міжнародному кримінальному праві; уніфікування системи реєстрації та обліку цих правопорушень.

II. Напрями міжнародної кримінально-правової політики

Вектори зазначеної політики безпосередньо впливають з її стратегічних завдань, вони відображені, зокрема, у підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН (Резолюція

Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/1, прийнята на 60-й сесії 16 вересня 2005 р.). Серед найважливіших напрямів протидії злочинності в цьому документі передбачено такі: протидія тероризму, транснаціональній злочинності (контрабандне переміщення людей, торгівля людьми, наркозлочинність, незаконна торгівля вогнепальною зброєю), організованій злочинності та корупції; захист населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток, злочинів проти людяності.

III. Принципи міжнародної кримінально-правової політики

1. *Загальні принципи* зазначеної політики закріплено в численних міжнародних документах, серед яких конвенції, статuti міжнародних організацій і резолюції ООН. До цих принципів, зокрема, належать верховенство права, дотримання прав і свобод людини, мирне розв'язання міжнародних конфліктів, незастосування сили і погрози силою, невтручання у внутрішні справи держав.

2. *Спеціальні принципи* міжнародної кримінально-правової політики (тобто власне принципи міжнародного кримінального права) передбачено в статутах міжнародних трибуналів, проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, а головне - у Статуті Міжнародного кримінального суду.

Зокрема, у частині 3 Римського статуту міститься перелік цих принципів: *nullum crimen sine lege*; *nulla poena sine lege*; відсутності зворотної сили; індивідуальної кримінальної відповідальності тощо. Однак деякі з передбачених у цьому документі норм, що названі принципами кримінального права, насправді такими визнати складно. Навряд чи можна назвати принципами кримінального права «підстави для звільнення від кримінальної відповідальності» (ст. 31 Статуту), «помилку у факті та помилку у праві» (ст. 32 Статуту), а також «накази начальника і приписи закону» (ст. 33 Статуту). У зазначених статтях фактично наявна система норм, що регулюють питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення міжнародного злочину.

IV. Механізм реалізації міжнародної кримінально-правової політики

Зазначена проблема охоплює низку відносно самостійних напрямів наукових досліджень у цій сфері.

1. Розроблення *поняття міжнародних кримінально-правових відносин та їх структури*. Аналізований напрям складається з таких елементів:

а) визначення та співвідношення понять «міжнародні кримінально-правові відносини» і «міжнародні відносини у сфері протидії злочинності»;

б) дослідження структури міжнародних кримінально-правових відносин, а саме: їх *суб'єктів* (міжнародний злочинець, жертва злочину, людство, нація, держава, міжнародна організація), *об'єкта* (міжнародний злочин) і *змісту* цих відносин, що полягає в притягненні особи до кримінальної відповідальності за міжнародний злочин, покаранні її за цей злочин тощо.

2. Дослідження механізму реалізації міжнародної кримінально-правової політики має охоплювати питання щодо *стадій її реалізації* (зокрема, ці стадії відображено в етапах розроблення, прийняття і реалізації рішень відповідними міжнародними організаціями). Увагу під час дослідження стадій реалізації аналізованої політики слід зосередити на питаннях *ратифікації та імплементації* підписаних державою міжнародних актів.

3. Реалізація міжнародної кримінально-правової політики неможлива без відповідного інструментарію (засобів), а саме *норм* міжнародного кримінального права. Специфіка зазначених норм полягає, насамперед, у тому, що вони містяться в значній кількості різноманітних джерел права (у міжнародних договорах (конвенціях), статутах і резолюціях міжнародних організацій, міжнародних звичаях, національних законодавчих актах, судових рішеннях тощо). На сучасному етапі потребують наукового осмислення поняття власне норми міжнародного кримінального права, структура і види цих норм, а також проблеми їх уніфікації.

4. На рівні держави проблема механізму реалізації міжнародної кримінально-правової політики полягає в розвитку *кримінально-правової компаративістики*.

У межах цього напряму потребують ретельного дослідження проблеми уніфікації національного кримінального законодавства відповідних держав і, зрештою, зближення національних кримінально-правових систем. Нагальним є вивчення проблеми *трансформації* норм міжнародного кримінального права в національне кримінальне право, аспектам якої приділено увагу в юридичній літературі [2, с. 12-38; 3, с. 261-266; 4, с. 103-114; 5]. Проте ґрунтовних досліджень зазначених проблем у контексті розвитку доктрини міжнародного кримінального права, на жаль, не здійснено.

5. Невід'ємною складовою механізму реалізації міжнародної кримінально-правової політики є *підстави (критерії) криміналізації (декриміналізації), пеналізації (депеналізації) відповідних діянь*. Проблема визначення підстав (критеріїв) криміналізації має особливе значення для міжнародної політики та права загалом, оскільки може мати глобальні політичні наслідки.

Наукове розроблення окреслених питань міжнародної кримінально-правової політики слугуватиме передумовою подальшого розвитку міжнародного кримінального права як галузі права та юридичної науки. Саме в межах міжнародної кримінально-правової політики потребує розв'язання низка важливих проблем міжнародного кримінального права. З-поміж них виокремимо такі: міжнародна кримінальна відповідальність, міжнародне кримінальне переслідування, екстрадиція, створення єдиної системи реєстрації та обліку міжнародних злочинів, судимість, множинність злочинів, розроблення правил кваліфікації міжнародних злочинів, тлумачення норм у міжнародному кримінальному праві, застосування амністії та здійснення помилування, інші проблеми щодо звільнення особи від відповідальності чи покарання за міжнародний злочин.

Особливої гостроти вже давно набула проблема визначення поняття та видів злочинів, які належать до предмета задекларованого дослідження. Суть її полягає, насамперед, у

тому, що в міжнародно-правовій практиці, сучасній юридичній літературі фігурує низка термінів, якими позначають аналізовані злочини. До них, зокрема, належать: «міжнародний злочин», «злочин міжнародного характеру», «транснаціональний злочин», «екстрадиційний злочин», «конвенційний злочин», «інтернаціональний злочин», «злочин з міжнародною юрисдикцією». Отже, наведене свідчить про необхідність уніфікації аналізованих понять і розроблення класифікації відповідних діянь.

Україна входить до складу багатьох міжнародних організацій, одним із завдань яких проголошено забезпечення міжнародного співробітництва у сфері протидії міжнародним злочинам. Створення в нашій державі дієвих законодавчих механізмів для міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності нині має стати одним із головних напрямів її кримінально-правової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музика А. А. Про міжнародну кримінально-правову політику як новий та перспективний напрям наукових досліджень / А. А. Музика, Є. В. Лашук // Наука і правоохорона. - 2008. - № 2 (8). - С. 21-33.
2. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. - Київ : КНТ, 2007. - 594 с.
3. Савчин М. В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посіб. / М. В. Савчин. - Київ : Центр навч. л-ри, 2005. - 287 с.
4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. - Київ : Юрисконсульт, 2006. - 1048 с.
5. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. - Київ : Істина, 2005. - 264 с.